

A-65707

Ülle TAMLA

2000 aasta arheoloogilise välitööde tulemused
Results of archaeological fieldwork of 2000

Arve KILBES

Archaeological fieldwork on Stone Age settlement sites of 1997
Arheoloogilised välitööd kiviaja asustatud kohtade peal

Elmar LANS, Margit LAMMAM, Kristiina LUTS and Elmar LAMMAM
Field fields and stone-cut graves in Viimsi
Välitööd ja kivist raudaegsete hauade välitööd Viimsi vallas

Marko KILB

Probable cult site beside the Tamla burial grave on the island of Saaremaa
Arvatav kultuskoht Tamla mausoleumi kõrval Saaremaal

Arve KILB

The history of Kalast
Kalast ajaloost

Marko KILB

Developing constructions from 1225 in Viimsi
1225. aasta põlvkonnast Viimsis

Arve KILB

The Augurkangas in Lääne-Viru county 2000
2000. aasta kaevamised Lääne-Virumaal

Arve KILB

Archaeological monitoring on the construction site of St. Andrew's church
Arheoloogiline jälgimine Andreaskirikule ehitamise ajal

Arve KILB

Excavation of the site of the Church of St. Andrew
Andreaskiriku ehitamise ajal kaevamised

Arve KILB

Archaeological investigations in the old town of Viimsi
Arheoloogilised välitööd Viimsi vanemas linnas

Arve KILB

Archaeological investigations of the Castle ruins and at Põhja-Saaremaa
Arheoloogilised välitööd Viimsi linnas ja Põhja-Saaremaal

Arve KILB

Archaeological investigations 1999-2000
Arheoloogilised välitööd 1999-2000

Arve KILB

2000. aasta välitööde tulemused

**ARHEOLOOGILISED
VÄLITÖÖD
EESTIS**

**ARCHAEOLOGICAL
FIELD WORKS
IN ESTONIA**

2000

Koostanud ja toimetanud
Ülle Tamla

Muinsuskaitseinspeksioon
Tallinn 2001

© 2000 Muinsuskaitseinspeksioon
Uus 18, Tallinn 10111, Eesti
National Heritage Board
Uus 18, Tallinn 10111, Estonia

Esikaas: hõbetatud naast Viljandi Pähklimäelt
Cover: plaque decorated with silver from Pähklimägi in Viljandi

Tagakaas: kuljus Viljandi Pähklimäelt
Back cover: bell from Pähklimägi in Viljandi

Toimetuskolleegium:

Ants Kraut
Valter Lang
Anneli Randla
Jaan Tamm
Toomas Tamla
Ülle Tamla
Heiki Valk

Uus 18, Tallinn 10111, Eesti
e-mail: info@muinas.ee

Kujundus ja makett:
Jaana Kool

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU
SUNDEKSEMPLAR

ISSN 1406-3972

Trükitud AS Pakett trükikojas
Laki 17, Tallinn

2000. AASTA ARHEOLOOGILISTE VÄLITÖÖDE TULEMUSI

Ülle TAMLA

*Ajaloo Instituut, Rüütli 6, 10130 Tallinn, Eesti
ulle.tamla@email.ee*

Muinsuskaitseinspeksioon ja Tallinna Kultuuriväärtuste Amet andsid 2000. aastal välja viiskümmend üks luba uurimisteedadega seotud arheoloogilisteks kaevamisteks (joon.:A), avariikaevamisteks (joon.:B), proovikaevamisteks ning järelevalvetöödeks (joon.:C). Maastikuinspeksioonidel selgitati välja 130 uut muistist, kontrolliti arheoloogiliste mälestiste seisukorda ning laekunud leiuteateid.

UURIMISTEEMADEGA SEOTUD ARHEOLOOGILISED KAEVAMISED

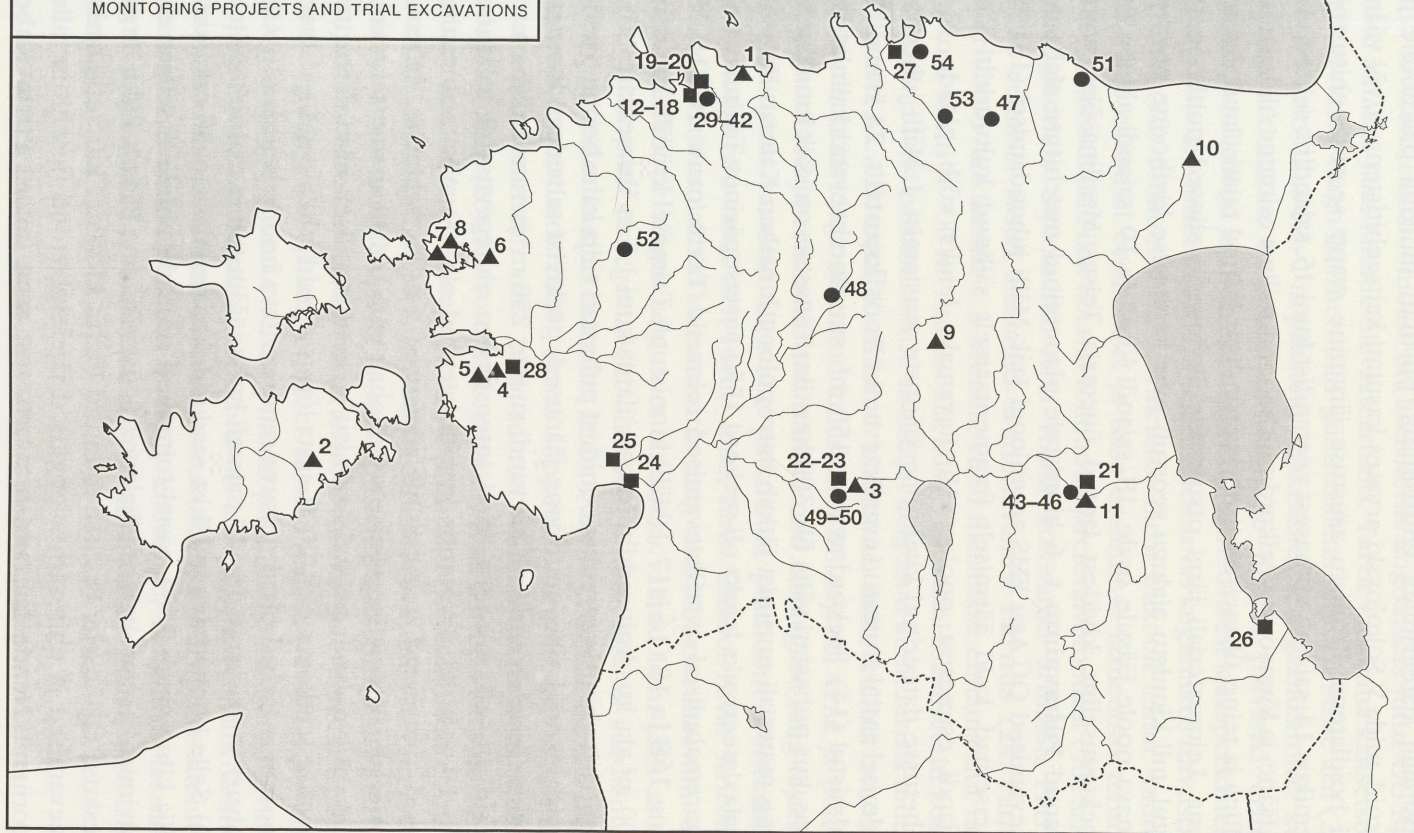
Uurimisteedadega seotud arheoloogilisi kaevamisi tehti ühtekokku 11 kohas (joon.:A), kusjuures mitmel muistisel – Rebalas, Tõnijaal, Viljandis, Einbis ja Paslepa – jätkati juba eelmistel aastatel alustatud töid. Harjumaal **Rebalas** (nr.1; Jõelähtme khk.) jätkati Vello Lõugase poolt 1982. aastal alustatud, kuid pooleli jäänud kaevamisi muistisekompleksil, mis koosneb iidsetest põllujäänustest ning kuuest eelrooma rauaaja algupoolde dateeritud kivikirstkalmest (“Lastekangrud”). Käesolevas kogumikus tutvustavad Rebalas ekspeditsiooni töö tulemusi Tartu Ülikooli arheoloogia õppetooli professor Valter Lang, antropoloog Jonathan Kalman ning arheoloogiaeriala üliõpilased Margot Laneman ja Kristin Ilves. Saaremaal **Tõnijaal** (2; Valjala khk.) jätkati läbikaevatud ja nüüdseks rekonstrueeritud mitme-tarandilise kivikalme vahetus läheduses paikneva arvatava kultuskoha uurimist. Ülevaate tõenäoliselt eelrooma rauaajast pärit erilaadse muistise kaevamistest leiab lugeja Ajaloo Instituudi arheoloogi Marika Mägi artiklist. Tartu Ülikooli arheoloogiakabineti juhataja Heiki Valgu artiklist saab põhjaliku ülevaate **Viljandis** (3) toimunud kaevamistest, kus satuti muistse vabadusvõitluse aegsetele piiramisrajatistele, tõenäoliselt kiviheitemasina laskeplatvormide jäänustele. Võimalik, et need rajatised olid kasutusel 1223. aasta augustipiiramisel, mille sündmustikku kirjeldatakse Henriku Liivimaa kroonikas. Lääne-Eesti asustusajalugu ja matmiskombestikku käsitlevate uurimisteedadega seotud välitööd toimusid Läänemaa südames ja Noarootsis. Eesti Ajaloomuuseumi arheoloog Mati Mandel tegi kaevamisi muistsetel matmiskohtadel **Sipa**, **Järise** (4 ja 5; Lihula khk.) ja **Vidruka** (6; Lääne-Nigula khk.) külas. Muinasaja lõpusajandeist pärit kalmete uuringutest, kus lisaks tavapärasele kaevamismetoodikale kasutati ka metalliotsijat, saab lugeda M. Mandeli artiklist. Samas on juttu veel 2000. a. Lihulas toimunud avariikaevamistest (28). Uppsala Ülikooli doktorant Felicia Markus juhatas ekspeditsiooni rannarootslaste vanemates külates. Seekord kaevati **Einbis** (7) ühteteistkümmet kiviaeda, kahte põllukivihunnikut, põllupeenart ja 1900.

aastal hävinud eluhoone alust ning **Paslepas** (8) kahte kiviaeda. Väikeste, 1 x 2-3,1 m lõikudena avatud ja pärast kaevamisi taastatud kiviaedade hulgas oli nii kahe- kui ka üherealisi põllu-, karjamaa ja külatanumate piirdeid, kus alumiste kivide all leidis sütt, mõnel juhul ka loomaluid, väiksemaid raudesemeid, rauašlakki ning põlenud savi. Kiviaedade alt korjatud söe C¹⁴ analüüsi põhjal osutusid 2000. aastal uurituist vanimateks Einbi IV ja I aed, mille rajamisaeg langeb ajavahemikku 935±75 BP (1020-1180 või 980-1260 AD) ja 810±65 BP (1160-1290 või 1030-1300 AD). E. Markuse kaevamisaruandega saab tutvuda Muinsuskaitseinspeksiooni või Ajaloo Instituudi arheoloogiaarhiivis ja leidudega AI arheoloogiakogus. Haridusministeeriumi sihtfinantseeritava teema "Keskus ja ääreala: linn(us), maa ja võim Eestis muinasajast keskaega" raames toimusid arheoloogilised kaevamised **Kalanas** (9; Põltsamaa khk.), kus selgitati välja Otisaare linnamäe eriaegsed ehitusjärgud ning määrati C¹⁴ analüüside toel nende vanus. Detailsemat informatsiooni Kalanas toimunud uurimistööst ja hüpoteesi Otisaare linnamäe kui olulise kaitserajatisest hävimisest 1212. aasta varatalvel pakub käesolevas kogumikus Ajaloo Instituudi arheoloogi Ain Lavi artikkel. Ajaloo Instituudi geoarheoloogia ja muinastehnoloogia laboratooriumi juhataja Jüri Peets jätkas muistse rauatööga seotud uurimistööd Virumaal **Mäetaguse Metskülas** (10; Iisaku khk.). 1999. aastal avastatud rauasulatuskoha kaevamistelt leiti toorrauda ja šlakki ning puhastati välja puitehitise konstruktsioonid, mis võivad pärineda rauatootmisega seotud rajatisest. Samast võetud söeproovi radioaktiivse süsiniku dateering osutas sellele, et Metskülas on tegemist 1.-3. sajandist pärit leiukohaga. **Tartus** toimusid uurimisteedega seotud kaevamised Kroonuaia kooli krundil Laia tänava põhjaküljel, kus otse murukamara alt puhastati välja 10 m pikkune lõik hästi säilinud linnamüürist (11; MTÜ AEG, Rünno Vissak). Kaevandiga avatud kohas oli müüri välisküljel laotud tellistest, siseküljel täheldati aga hilisematest ehitustappidest pärinevat maa- ja telliskividest juurdeladu.

AVARIIKAEVAMISED

Arheoloogilised avariikaevamised (joon.: B) on enamasti seotud ehitustöödega, kus taotletakse maa-ala vabastamist muinsuskaitseadusega kehtestatud piirangutest. Nii nagu varasematel aastatel, oli ka seekord kõige rohkem avariiobjekte **Tallinna** vanalinna kaitsetsoonis. **Pikk t. 47** kinnistu hoovipoolse hoone keldrites ja õuealal tegi kaevamisi OÜ Tael (12; Vladimir Sokolovski). Kaevamistel selgus, et selles kohas pärinevad varasemad asustusjäljed 13. sajandi lõpust, mil koos vitspunutisest piirdega juurviljaaia rajamisega (või veidi hiljem) ehitati krundile massiivsetest palkidest ristpalkhoone. 14. sajandi algul ehitati vastu esimese hoone lääneseina teine, vähemalt kolmeruumiline ristpalkhoone. Järgneval, seni veel

- A ▲ UURIMISTEEMADEGA SEOTUD KAEVAMISED
RESEARCH EXCAVATIONS
- B ■ AVARIIKAEVAMISED
RESCUE EXCAVATIONS
- C ● JÄRELEVALVETÖÖD JA PROOVIKAEVAMISED
MONITORING PROJECTS AND TRIAL EXCAVATIONS

Joon. Arheoloogilised välitööd Eestis 2000. aastal.

Fig. Archaeological fieldwork of 2000 in Estonia.

täpsemalt dateerimata ehitusetapil, püstitati mõlema palkhoone juurde kivist tornid, mida V. Sokolovski arvates kasutati kaitseehitistena ja/või väärtusliku kraami hoidlatena. Kinnistu asustuse järgmine etapp seostub ehitustöödega ajavahemikus 14. sajandi viimasest veerandist kuni 15. sajandini: sellel ajal ehitati krundi lääne- ja lõunaossa veelkord puithooned, millest esimene oli kasutusel lauda või tallina ja teine, üksnes osaliselt kaevandisse jäänud rajatis, laudpõrandaga eluhoonena. Leiumaterjali järgi otsustades likvideeriti siinsed puithooned 15. sajandi algul, mil kinnistu ajalugu seostub juba kapitaalse kivihoone püstitamisega Pika tänava poole jäävale osale. 18. sajandi lõpul ja 19. sajandi algul ehitati krundile ühekorruseline kividest laotud õuemaja. Teises Maailmasõjas pommitabamuse saanud **Pühavaimu t. 6** kinnistule planeeritud uusehituse alal toimusid avariikaevamised OÜ Agu EMS arheoloogi Jaak Mälli juhendamisel (13). Siin pärinesid varasemad, kuid äärmiselt fragmentaarselt säilinud kultuurkihi ladestused 13. sajandi esimesest poolest. Huvitavamaks leiuks võib pidada 13.–14. sajandi vahetusse dateeritud kivihoone jäänuste avastamist. J. Mälli juhendamisel jätkati eelmisel aastal alustatud avariikaevamisi **Roosikrantsi t. 2A** krundil Püha Barbara kalmistul (14). Seekord avati u. 150 m² suurune kaevand kalmistu lõunapoolses osas, kus puhastati välja üle 300 luustiku. Täna on kõik luustikud mõõdistatud ning materjali uurimist jätkab antropoloog Jonathan Kalman. Varasemaks kalmistuala dateerivaks leiuks oli seekord 1550. aastast pärinev Tallinnas vermitud münt. Suuremahulised avariikaevamised toimusid **Tartu mnt. 10** (15; V. Sokolovski) ning **16B ja 18** (16 ja 17; J. Mäll) kinnistutel. Esimesel krundil kaevati läbi ligemale 700 m² ala, kus kultuurkihi paksus ulatus kuni 1,5 m. Varasematest, 16. ja 17. sajandist pärit ehituskonstruksioonidest puhastati välja kahe hoone paekividest laotud vundamendid, ühe puithoone jäänused, paekivist salvedega kaev ja sillutis selle ümber. Teisel krundil oli kaevandi suurus 250 m² ja varasemad asustusjäljed pärinesid 14.–15. sajandist, kuid intensiivsem elutegevus oli toimunud sellel alal 18.–19. sajandil. Kolmanda krundi kaevand oli 400 m² suurune ning siingi pärinesid varasemad kultuurkihi ladestused 14.–15. sajandist. Arheoloogilise leiumaterjali süstematiseerimise seisukohalt võib J. Mälli arvates tähtsaks pidada Tartu mnt. 18 kinnistult saadud mahukat ja stratigraafiliselt hästi dateeritavat hilise keeraamika leiukompleksi. 2000. aasta lõpus algasid arheoloogilised avariikaevamised Toompeal **Rahukohtu 4** asuva renoveeritava hoone keldris (18; OÜ Tael, Peeter Talvar), kus avastati 15.–17. sajandi hoone jäänused ja osaliselt säilinud kalorifeerahi. Selle hoone hävingukihist saadud leiumaterjal, sh. u. 30 cm paksune põlenud vilja kiht osutab 1684. aastal toimunud suurtulekahjule ja sellele, et enne hoone hävimist kasutati keldrit viljalaona. Seoses Pühima Päästja Püha Birgitta Ordu uue keskuse rajamisega Eestisse toimusid **Pirita kloostri kaitsetsoonis** (19) pääste-kaevamised ja ehitusarheoloogilised järelevalvetööd uusehituse alla jääval territooriumil. Nende kaevamiste avastustest ning ühtlasi **Pirita Kabelimäel** (20)

välja selgitatud kivikonstruktsioonidest on käesolevas kogumikus juttu OÜ Agu EMS kaevamiste juhataja Jaan Tamme ülevaateartiklis. **Tartu** vanalinna kaitsetsoonis tehti avariikaevamisi Hugo Treffneri nim. gümnaasiumi juurdeehituse alal (21; MTÜ AEG, Peeter Piirits), kus 0,5–1 m paksune varakeskaegne orgaanikarohke kultuurikiht sisaldas rikkalikku leiumaterjali. Leidude hulgas pälvivad erilist tähelepanu rohked vitsiknõud ja mitmed fragmendid haruldastest klaaspeekritest. **Viljandis** tehti päästekaevamisi mitmel objektil. Käesolevas kogumikus tutvustab **Pikk t. 4** krundil (22) toimunud tööde tulemusi Tartu Ülikooli lektor Andres Tvauri. Ordulinnuse esimesel eeslinnusel ja teise eeslinnuse lääneotsas tehtud kaevamistest (23), aga samuti Pikal tänaval toimunud järelevalvetöödest (50) saab lugeda arheoloogiaeriala diplomandi Arvi Haaki koostatud artiklist. Pärnu Muuseum jätkas eelmisel aastal alustatud avariikaevamisi **Pärnus** (24; Pärnu Muuseum, Aldur Vunk) Akadeemia t. 3 krundil, kuhu hakatakse ehitama uut raamatukogu. Seekord uuriti u. 700 m² suurust ala, kus 1999. aastal lokaliseeriti komtuurilossi edelanurk ja lossi eelkindlustuse siseküljel kulgenud komtuuriaia müür. Müüri idaküljele oli 17.–18. sajandil ehitatud kivihoone, mille keldris avastati malmist kahurikuule ja kividega sillutatud keldriosast 18. sajandi vene ja prantsuse münte. Komtuurilossi ja eelkindlustuse müürid olid üheaegsed ning rajatud luitele. Nendest ehitistest varasem oli samas paiknenud puithoone. Pärnumaal **Lemmetsa** küla Lodja talu maal (25; Pärnu khk., Tartu Ülikool, Aivar Kriiska) peatati ehitustööd kiviaja asulakoha kaitsetsoonis ning viidi läbi avariikaevamised vundamendisüvendis. Tööde käigus selgus, et ehituseks valitud koht jääb asula äärealale ning kiviajast pärit elutegevuskiht on säilinud künnikihi all võrdlemisi hästi. Kaevandist leiti hilise kammkeraamika kilde, kvartsi- ja tulekivilaaste, nukleusi ning mõned loomaluud. 2000. aastal lõppesid mitu aastat väldanud töömahukad avariikaevamised, mis olid seotud Värskla piirivalvekordoni rajamisega **Pedajasaarele** (26). Käesolevas kogumikus saab nendest kaevamistest põhjaliku ülevaate kaevamiste juhataja, Ajaloo Instituudi arheoloogi Mare Auna artiklist. Olgu eraldi mainitud, et M. Auna eestvedamisel koostati vastvalminud piirivalvekordonisse Pedajasaare asustust kajastav püsiekspositsioon, mille materjalid põhinevad suures osas saarel toimunud arheoloogilistel kaevamistel. Ajaloo Instituudi arheoloog Mirja Ots jätkas eelmisel aastal alustatud avariikaevamisi **Võhma** (27; Kadrina khk.) ja Ilumäe külade piirialal põllult kokkukorjatud kivide alla mattunud ja lõhutud tarandkalmel. Seekord oli kaevamiste eesmärk kalme piiride kindlaksmääramine ja säilinud ehituskonstruktsioonide väljapuhastamine. U. 100 m² suuruse kaevandi lõunaosas avastati kolmanda, matusteta tarandi müürid. Kalme all paljandunud nõorkeraamika kultuuri asulakiht plaanitakse läbi kaevata 2001. aastal.

JÄRELEVALVETÖÖD JA PROOVIKAEVAMISED

2000. aasta arheoloogiline järelevalve (joon.: C) **Tallinna** muinsuskaitsetsoonis oli seotud tehnotrasside paigaldamise ja väiksemate kaevetöödega järgnevatel aadressidel: Kuninga 1, Kohtu 12 ja Toom-Rüütli vaheline ala, Toomkooli 17, Pikk jalg, Suur-Patarei 18, Lühike jalg 9A, Rüütli 8A ja Lühike jalg 9 vaheline trass; Kuninga t. ja Toomkiriku vaheline trass; Aia 19/21, Viru 7 ja 11, Viru 23; Vana-Posti, Müürivahe, Väike-Karja, Sauna, Viru, Valli, Vana-Viru ja Aia t. trass; Juhkentali 8, Tatari 3, Vana-Posti 11/13, Hobujaama 5 ja Merivälja tee 18 (29–42). Nende tööde tulemusel sai fikseerida ja täpsustada Tallinna erinevate linnaosade kultuurikihi stratigraafiat ning mõne hoone erinevaid ehitusjärke. Eraldi olgu märgitud järelevalvetööd aadressil **Suur-Patarei 18** (OÜ Tael, Krista Sarv ja Pavel Smirnov), kust saadi väärtuslikku lisateavet seni väheuuritud Kalamaja kultuurikihi kohta. Valdavalt aluspõhjani segatud elutegevuskihis domineeris 18.–20. sajandi materjal, kuid mõnes kohas oli vanast kaluriküllast säilinud 20–30 cm paksune segamata kiht, kust leiti 14. ja 15. sajandi importkeraamika kilde. Tähelepanuväärseks leiuks tuleb pidada **Aia 21** krundil avastatud paekividest laotud müürijäänuseid, mis suure tõenäosusega pärinevad 1650. aastatel ehitatud Himseli bastioni vundamendist (P. Smirnov). **Pikas jalas** toimunud kaevetööl osutus võimalikuks linnamüüri aluse ning Pika jala täitekihtide uurimine (P. Smirnov). Seejuures puhastati müürist välja viis vertikaalset postinišši, millest kaks olid osaliselt kinni laotud. Samas saadi fikseerida jäänuseid 14. sajandi algusest pärinevast puitkonstruktsioonist, mis rajati arvatavalt selleks, et kindlustada varisemisohklikku müüriilõiku Pika ja Lühikese jala väravakohtade vahel. **Kiriku tänavale** kaevatud kanalisatsiooni-trassist (Kaarel Jaanits ja P. Smirnov) leiti 12 paekivist raiddetaili, mis pärinesid 15. sajandi hauaplaatidest ja võisid olla kirikust välja visatud pärast 1684. aasta tulekahju. Samas tulekahjus hävinud hoonete jäänuseid koos lammutus- ja tasan-duskihtidega paljandus väiksemas kaevandis **Toomkooli t. 17** krundil (P. Talvar). **Kuninga t. 1** kinnistu loodeküljele rajatud trassis avastati maapinda süvendatud koldease, mis kaevamiste juhataja P. Talvari arvates pärineb 13. sajandi algusest. Nimetatud dateeringut toetavad ka samast kaevandist leitud varase, nn. paffrathi tüüpi importkeraamika killud. **Tartus** toimunud järelevalvetöödest, mida seekord tehti **Lossi, Jakobi, Kitsa ja Munga** tänava trassides (43–46), väärivad eraldi märkimist Kitsal tänaval avastatud keskaegsed savivõtukohad (P. Piirits). Hugo Treffneri Gümnaasiumi kanalisatsiooni- ja sadeveetrasside kaevetööl Munga tänaval ja kooli õuealal (P. Piirits) puhastati välja 12 erinevat müürifragmenti, millest enamus pärineb keskajast. **Rakveres** tehti järelevalvetööd u. 180 m pikkuses trassilõigis, mis kulges piki **Pika, Parkali, Sauna, Kooli ja Tõusu** tänavat (47; K. Jaanits, K. Sarv ja P. Smirnov). Nende tööde olulisemaks tulemuseks oli täiendav informatsioon Rakvere tänavavõrgu kujunemisest ning eriti Pika tänava

kulgemisest ajastul, mis järgnes linna ja lossi purustamisele Poola ja Rootsi vahelises sõjategevuses 17. sajandi alul. Väiksemaid järelevalvetöid, kus mõõdistati ja kirjeldati trassiseintes või kaevukohtades paljandunud erinevaid kultuurikihi ladesusi, tehti **Paides Parkali** ning **Veski tänaval** (48; OÜ Ehitusmaa, Kalle Lange) ja **Viljandis Sepa tänaval** (49; OÜ Tael, K. Sarv). **Virumaal Kalvi mõisa** (51; Viru-Nigula khk., R. Vissak) kommunikatsioonitrassides arheoloogiliselt huvipakkuvat kultuurikihti ei täheldatud. **Varbolas** toimusid järelevalvetööd linnusevalli välisjalamil kohas, kuhu ulatub põhjapoolsesse väravasse suunduv ja pikki valli lääne poole kulgev väravakäik (52; Nissi khk., Ülle Tamla). U. 30 m² suurune ala nivelleeriti ja kooriti murukamarast selleks, et sinna saaks püstitada piiramistorni rekonstruktsiooni. Huvitavaid tulemusi saadi järelevalvetöödelt, mida tehti **Kadrinas Katariina kirikus** (53; Kadrina khk., Rakvere Muuseum, Tõnno Jonuks). Eemaldatava puitpõranda alune liivakiht kooriti kivipõranda paigaldamiseks kiriku lõuna-, põhja- ja kesklöövis 30–50 cm sügavuselt. Kesklöövis avastati seitsme ja lõunalöövis ühe hauakambri müürid, mis olid laotud paekividest ja seotud lubimördiga. **Palmse mõisas** (54; Kadrina khk., T. Jonuks) toimusid järelevalvetööd seoses härrastemaja kanalisatsioonitrassi kaevamise ja hüdroisolatsiooni paigaldamisega. Kaevamistel selgus, et tiibhoone on ehitatud peahoonest hiljem ja eraldi nii, et nende müüre pole omavahel seotud. Seejuures on laotud kinni peahoone kirdenurgas paiknenud uks. Veel avastati härrastehoone lääneküljel müürifragment, mis ei seonu olemasoleva mõisahoone vundamendiga.

MAASTIKUINSPEKTSIOONID

Muinsuskaitseinspeksiooni, Tartu Ülikooli, Ajaloo Instituudi ja Eesti Ajaloomuuseumi 2000. aastal korraldatud maastikuinspeksioonidel avastati ja esitati kaitse alla võtmiseks 129 uut muistist, mille hulgas on 88 asulakohta, 5 kivist kalmet, 8 maaalust kalmistut, 2 keraamika leiukohta, 2 kiviaja esemete leiukohta, 2 pelgupaiklinnust, fossiilsete põldude jäänused ja väikeselohuline kultuskivi. Loendi ja levikukaardi avastatud muististe kohta (vt. lk. 122) koostasid Marge Konsa Tartu Ülikoolist ja Mirja Ots Ajaloo Instituudist. 2000. aasta tähelepanuväärsematest inspeksioonileidudest saab käesolevas kogumikus lugeda Tartu Ülikooli dotsendi Aivar Kriiska artiklist.

Tänuavaldus

Kogumiku koostaja tänab kõiki kaastöid teinud kolleege ning häid inimesi Piirivalveametist, kes aitasid kaasa käesoleva väljaande valmimisele. Minu eriline tänu kuulub inglise keele korrektorile Are Tsirkile, tõlkidele Liis Soonele ja Ene Rõngelepale, kunstnik Kersti Siitanile ning fotograaf Jaanus Heinlale.

RESULTS OF ARCHAEOLOGICAL FIELDWORK OF 2000

Ülle TAMLA

*Institute of History, Rüütli 6, 10130 Tallinn, Estonia
ulle.tamla@email.ee*

In 2000, the National Heritage Board and the Tallinn Council for Heritage Protection gave 51 permits for research excavations (Fig.: A), rescue excavations (Fig.: B) and monitoring projects (Fig.: C). In the course of archaeological survey trips 130 new sites were discovered and reports of discovery were verified.

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH EXCAVATIONS

Archaeological research excavations were carried out on 11 sites (Fig.: A). In Rebala, Tõnija, Viljandi, Einbi and Paslepa, the work started already in previous years was resumed. In **Rebala**, Harjumaa (nr. 1; Jõelähtme parish) the excavations started by Vello Lõugas in 1982, but unfinished, were resumed. The complex consists of fossil field remains, and six stone cist graves (*"Lastekangrud"*) dated to the early Pre-Roman Iron Age. In the present volume the results of the Rebala expedition are introduced by Valter Lang, the professor of the Chair of Archaeology of the Tartu University, the anthropologist Jonathan Kalman, and students of archaeology Margot Laaneman and Kristin Ilves. In **Tõnija**, Saaremaa (2; Valjala parish) the investigations of the presumable cult site in the immediate neighbourhood of the excavated and reconstructed *tarand*-grave were continued. The archaeologist of the Institute of History Marika Mägi gives a review of the excavations of this specific site, very likely dating from the Pre-Roman Iron Age. The article by Heiki Valk presents thorough information about the excavations in **Viljandi** (3), where the remains of the siege construction, probably the shooting platforms of a trebucher, dating from the times of the ancient struggle for independence, came to light. It is possible that these constructions were used in the siege in August 1223, which is described in the Chronicle of Henricus de Lettis.

Field work connected with the investigations of settlement history and burial customs of West Estonia was carried out in central Läänemaa and Noarootsi/Nuckö. Mati Mandel, the archaeologist of the Estonian History Museum, excavated ancient burial sites in **Sipa** and **Järise** (4, 5; Lihula parish) as well as **Vidruka** (6; Lääne-Nigula parish) villages. His article in the present volume describes the investigation of the graves dating from the last centuries of the prehistoric period. Besides the common excavation methods, a metal detector was also used. In the same paper the rescue excavations in **Lihula** (28) in 2000 are also discussed.

The researcher from the Uppsala University, Felicia Markus, was the head of the expedition to the oldest villages of Estonian Swedes. In 2000, eleven stone fences, two clearance cairns, a baulk, and the base of a dwelling demolished in 1900 were excavated in **Einbi** (7) and two stone fences in **Paslepa** (8). The stone fences disclosed in small sections measuring $1 \times 2\text{--}3.1$ m and restored after the excavations were either double-lined or single-lined boundaries of fields, pastures and village lanes. Below the bottom stones, charcoal was found, sometimes also animal bones, small iron objects, iron slag and burned clay. The C^{14} dating of the samples collected under the stone fences indicated that the IV and I fence of Einbi were older than the others, being erected between 935 ± 75 BP (1020–1180 or 980–1260 AD) and 810 ± 65 BP (1160–1290 or 1030–1300 AD). The report of the excavations written by F. Markus is available in the archives of the National Heritage Board or in the archaeological archives of the Institute of History, the finds are stored in archaeological collections of the Institute of History.

Within the frames of the research topic “Centre and periphery: town/hillfort, land and power in Estonia from the prehistoric period to the Middle Ages”, archaeological excavations took place in **Kalana** (9; Põltsamaa parish) where the different building phases of the Otisaare hillfort were determined and dated by the C^{14} method. In the article by Ain Lavi, more detailed information about the investigations in Kalana, and the hypothesis about the perishing of the significant defence construction of the Kalana hillfort in early winter of 1212, are presented.

Jüri Peets, the head of the laboratory for geo-archaeology and ancient technology at the Institute of History, resumed the research of ancient iron-working in **Mäetaguse Metsküla**, Virumaa (10; Iisaku parish). In the excavation of the iron-smelting site discovered in 1999, bloom iron and slag were found and timber constructions were unearthed, probably belonging to a building connected with iron production. The C^{14} analysis of the charcoal sample gathered there indicated that the site dates from the 1st–3rd centuries.

In **Tartu**, research excavations were carried out on the site of the Kroonuaia School on the northern side of **Lai Street** (11; non-profit organisation AEG, Rünno Vissak), where immediately below the sod layer a 10 m long well preserved section of the town wall was unearthed. In the excavated section the outside of the wall was built of bricks while on the inside later additions of granite stones and bricks could be observed.

RESCUE EXCAVATIONS

Archaeological rescue excavations (Fig.: B) are mostly connected with construction works, where the protected areas are to be released for construction activities. Like in previous years, most numerous were the rescue excavations in the protected zone of the medieval part of **Tallinn**. On the site **Pikk St. 47**, in the cellars of the building in the yard and in the yard area, the excavations were carried out by Tael Ltd (12; Vladimir Sokolovski). It appeared that the earliest traces of settlement on this site date from the end of the 13th century, when together with the establishing of a kitchen garden with a wicker fence (or slightly later) a massive corner-jointed building was erected. In early 14th century, another corner-jointed building with at least three rooms was erected at the western wall of the first one. In the next phase, which is not accurately dated yet, a stone tower was erected at each of the buildings. V. Sokolovski presumes that they were used for defence purposes and/or storehouses for valuable supplies. The next phase of the settlement on the site is connected with construction work in the period between the last quarter of the 14th century and the beginning of the 15th century, when more timber buildings were erected in the western and southern parts of the site. The first of them was used as a cowshed or stable, while the other, remaining only partly in the excavation, was a dwelling house with a plank floor. Relying upon the finds, the wooden buildings were dismantled in early 15th century. The further history of the site is connected with the building of the capital stone dwelling on the Pikk Street side of the site. In late 18th and early 19th centuries, the single-storeyed outbuilding of stone, where the excavations took place in 2000, was erected on the site. On the site **Pühavaimu St. 6**, bombed in the World War II, rescue excavations were carried out in the area of the planned construction site, directed by the archaeologist of the Agu EMS Ltd Jaak Mäll (13). The earliest but very fragmentarily preserved parts of the cultural layer in this area dated from the first half of the 13th century. The most interesting discovery was the remains of a stone building dated to the turn of the 13th and the 14th centuries. J. Mäll directed also the resumed rescue excavations of the graveyard of St. Barbara on the site **Roosikrantsi St. 2A** (14), started in the previous year. This year ca 150 sq. m area was opened in the southern part of the graveyard, where more than 300 skeletons were unearthed. Presently all the skeletons are measured and the material is studied by the anthropologist Jonathan Kalman. The earliest find dating the part of the graveyard was the coin struck in 1550 in Tallinn. Extensive rescue excavations took place on the sites **Tartu mnt. 10** (15; V. Sokolovski) as well as **16B** and **18** (16-17; J. Mäll). On the first site the area of the excavation was nearly 700 sq. m, with the cultural layer up to 1.5 m thick. The earliest building remains dated from the 16th and 17th centuries. The limestone foun-

dations of two buildings, remains of one wooden building, a limestone-curbed well and the pavement around it were unearthed. On the second site an area of 250 sq. m was opened, with the earliest traces of settlement dating from the 14th–15th centuries. Evidence for more intensive activities was from the 18th–19th centuries. On the third site the excavation measured 400 sq. m and the earliest deposits of the cultural layer belonged to the 14th–15th centuries. For the systemising of archaeological finds, J. Mäll values the extensive and stratigraphically well-dated set of pottery. At the end of 2000 archaeological excavations began in the cellar of the building under reconstruction on Toompea on the site **Rahukohtu 4** (18; Tael Ltd, Peeter Talvar), where remains of a building dated to the 15th–17th centuries, and a partly preserved hot air stove were discovered. The finds from the demolition layer of this building, including the 30 cm layer of burned grain, refer to the Great Fire of 1684 and indicate that before the demolition the cellar was used as a granary. In connection with the establishment of the new centre in Pirita of the Order in Estonia of the Holiest Saviour Saint Bridget, rescue excavations and construction-archaeological monitoring were carried out on the construction site in **the protection zone of the Pirita Monastery** (19). The results of these excavations, as well as the information about the stone constructions on **Pirita Kabelimägi** (20) are published in the present volume in the article by Jaan Tamm, the director of the excavations, Agu EMS Ltd.

In the protection zone of **Old Tartu**, rescue excavations were carried out on the construction site of the annex to the Hugo Treffner Gymnasium (21; non-profit organisation AEG, Peeter Piirits). The early medieval cultural layer, 0.5–1 m thick, was rich in organic matter and finds. Of the latter, special attention should be paid to the numerous wooden vessels and several fragments of rare glass beakers.

In **Viljandi**, rescue excavations were carried out on several sites (22–23). In the present volume an article is published about the results of the excavations on the site Pikk St. 4, written by Andres Tvauri, a lecturer of the Tartu University. Arvi Haak, a student of archaeology, has written the article about the excavations of the first bailey and the western end of the second bailey of the Order Castle, and also of the archaeological monitoring at Pikk Street (50).

The Pärnu Museum resumed the rescue excavations in **Pärnu** (24; Pärnu Museum, Aldur Vunk) on the site Akadeemia St. 3, where the construction of the new library will begin. This year, an area of about 700 sq. m was investigated. In 1999, the SW corner of the commander's castle and the wall of the commander's garden on the inside of the bailey of the castle were discovered. At the eastern side of the wall, a stone building had been erected in the 17th–18th centuries. In its

cellars, cast iron cannonballs came to light, and in the stone-paved part of the cellar Russian and French coins from the 18th century were found. The walls of the commander's castle and the bailey were contemporaneous, erected on a sand dune. A demolished wooden building had previously stood on the same place.

On the territory of the Lodja farm in the **Lemmetsa** village, Pärnumaa (25; Pärnu parish, Tartu University, Aivar Kriiska), construction activities were discontinued in the protection zone of the Stone Age settlement site, and rescue excavations were carried out in the foundation pit. The excavations revealed that the chosen construction site was located in the periphery of the settlement and the Stone Age cultural layer was quite well preserved below the topsoil. Fragments of Late Comb Ware pottery, quartz and flint blades, cores and some animal bones were found.

In 2000 extensive rescue excavations were completed on **Pedajasaare** (26), connected with the building of the Väraska frontier guard station. In the present volume a detailed review of the excavations is published by Mare Aun, the archaeologist of the Institute of History and the director of the excavations. It must be mentioned that M. Aun also initiated the compilation of the permanent exhibition about the settlement of Pedajasaare in the newly-built frontier guard station, based largely on the archaeological excavations on the island.

Mirja Ots, an archaeologist of the Institute of History, resumed the rescue excavations on the *tarand*-grave between the villages of **Võhma** (27; Kadrina parish) and Ilumäe. The grave was destroyed and buried under the stones gathered from the fields. This year the aim of the excavations was to establish the limits of the grave and to open the preserved constructions. In the southern part of the ca 100 sq. m excavation the walls of the third *tarand*, where no burials were discovered. The settlement layer of the Corded Ware Culture, discovered below the grave, will be excavated in 2001.

MONITORING PROJECTS AND TRIAL EXCAVATIONS

Archaeological monitoring (Fig.: C) in the protection zone of **Tallinn** in 2000 was connected with reconstruction works of communication tracks and small-scale diggings on the following sites: Kuninga 1, the area between Kohtu 12 and Toom-Rüütli, Toomkooli 17, Pikk jalg, Suur-Patarei 18, Lühike jalg 9A, the track between Rüütli 8A and Lühike jalg 9; the track between Kuninga Str. and the Dome Church; Aia 19/21, Viru 7 and 11, Viru 23; the track of the Vana-Posti, Müürivahe, Väike-

Karja, Sauna, Viru, Valli, Vana-Viru and Aia St.; Juhkentali 8, Tatari 3, Vana-Posti 11/13, Hobujaama 5 and Merivälja Road 18 (29–42). As a result of these investigations, the stratigraphy of the cultural layer of various parts of Tallinn was fixed and specified along with the different construction stages of some buildings. Special mention should be made of the monitoring on the site of **Suur-Patarei 18** (Tael Ltd, Krista Sarv and Pavel Smirnov) where valuable additional information was obtained about the cultural layer of Kalamaja, which is hitherto poorly investigated. The cultural layer was mostly mixed to the bottom. The material of the 18th–20th centuries prevailed, but in some places a 20–30 cm thick cultural layer of an ancient fishermens' village was preserved undisturbed, providing fragments of imported pottery of the 14th and 15th centuries. Remarkable are the remains of a limestone wall on the site **Aia St. 21**, which most likely belong to the foundation of the Himsel Bastion erected in 1650 (P. Smirnov). In the excavations at **Pikk jalg** it was possible to study the base of the town wall and the fill layers of the street (P. Smirnov). Five vertical post niches were discovered, two of them partly walled up. In the same place the remains of a wooden construction dating from the 14th century were discovered, probably erected to reinforce the dilapidating section of the wall between the gates of Pikk Jalg and Lühike Jalg. In the sewerage track in **Kiriku St.** (Kaarel Jaanits and P. Smirnov) 12 fragments of carved limestone were found, belonging to 15th century tombstones and probably cast out of the church after the fire of 1684. The remains of the buildings destroyed in the same fire, together with demolition and smoothing layers, came to light in a smaller excavation on the site of **Toomkooli St. 17** (P. Talvar). In the track on the NW side of the site **Kuninga St. 1**, a hearth sunk into the ground was discovered. The director of the excavations P. Talvar presumes that the hearth dates from the beginning of the 13th century. This opinion is corroborated by the fragments of the early imported pottery of the so-called paffrath type.

In **Tartu**, archaeological monitoring was carried out in the tracks of **Lossi, Jakobi, Kitsas** and **Munga St.** (43–46). Special mention should be made of the medieval clay pits discovered in Kitsas St. (P. Piirits). In the sewerage tracks of the Hugo Treffner Gymnasium in **Munga St.** and in the schoolyard (P. Piirits) 12 different wall fragments were disclosed, mostly dating from the Middle Ages.

In **Rakvere**, monitoring was carried out in the 180 m long track along **Pikk, Parkali, Sauna, Kooli** and **Tõusu St.** (47; K. Jaanits, K. Sarv and P. Smirnov). This monitoring provided additional information about the formation of the street network of Rakvere, and especially about Pikk St. in the period following the destruction of the town and the castle in the battles between Poland and Sweden in the early 17th century.

Small-scale monitoring – measuring and describing of different deposits of the cultural layer disclosed in the track sides or wells – was carried out in **Paide**, on Parkali and Veski St. (48, Ehitusmaa Ltd, Kalle Lange) and in **Viljandi**, on Sepa St. (49; K. Sarv). In the communication tracks of the **Kalvi manor**, Virumaa (51; Viru-Nigula parish, R. Vissak) no cultural layer of archaeological interest was identified.

In **Varbola**, monitoring was carried out at the foot of the hillfort where the gate passage to the northern gate begins (52; Nissi parish, Institute of History, Ülle Tamla). An area of about 30 sq. m was measured, levelled and cleared of the sod layer, so that the reconstruction of a siege tower could be erected there.

The monitoring in **St. Catherine's Church** in **Kadrina** (53; Kadrina parish, Rakvere Museum, Tõnno Jonuks) connected with the replacement of the floor provided interesting results. The sand layer from under the old wooden floor was removed to the depth of 30–50 cm, to enable the building of the stone floor in the southern, northern and central aisles of the church. In the central aisle the walls of seven sepulchres and in the southern aisle of one sepulchre were discovered, built of limestone with lime mortar.

In the protected estate of **Palmse** (54; Kadrina parish, T. Jonuks) monitoring was carried out in connection with the digging of the sewerage track of the manor house and the hydro-isolating work. The excavations revealed that the wing was built later than the main building, and separately, so that the walls are not bound. When building the wing, the door at the NE corner of the main building was walled up. On the western side of the manor house a section of a wall was discovered, which is not connected with the foundation of the existing manor.

ARCHAEOLOGICAL SURVEYS

During the archaeological survey trips organised by the National Heritage Board, the Tartu University, the Institute of History and the Estonian History Museum, 129 new monuments were discovered, among them 88 settlement sites, 5 stone graves, 8 flat graves, 22 sites with pottery, 2 sites with Stone Age finds, 2 refuge hillforts, fossil fields and a cup-marked stone.

The list and the map of the discovered sites (see p. 122) were compiled by Marge Konsa and Mirja Ots. The article in this volume about the more remarkable finds from the survey trips of 2000 is compiled by Aivar Kriiska, a lecturer of the Tartu University.